

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

**Український національно-визвольний рух
(березень-листопад 1917 р.). Документи і матеріали.** w
— К.: Видавництво Олени Теліги, 2003. — 1023 с.

Інтерес суспільства до історії Української революції 1917 - 1921 рр. останнім часом знижується. Причиною цього є недостатньо якісний рівень осмислення цієї проблеми науковцями. Численні дисертації, а також інші дослідження, здебільшого базуються на обмеженому колі джерел, що призводить до появи майже тотожних концептуальних підходів у висвітленні як проблеми в цілому, так і її окремих аспектів. Проте лише різні погляди на сутність та зміст питання, спроба синтезувати їх у завершених історичних працях, можуть скласти підвалини для творення узагальнюючих монографічних досліджень з історії української революції. Поштовхом до активізації й поглиблення дослідницьких пошуків науковців стане збірник документів і матеріалів "Український національно-визвольний рух (березень - листопад 1917 року)", що побачив світ завдяки зусиллям фахівців Інституту історії України Національної академії наук України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України та Дослідного інституту сучасної української історії (Філадельфія, США). Відповідальний редактор і керівник колективу упорядників — доктор історичних наук В.Ф.Верстюк.

Рецензована фундаментальна праця, видана слідом за двотомним збірником документів і матеріалів "Українська Центральна Рада" (серія "Джерела новітньої історії") у рамках видавничого проекту "Пам'ятки історії України", започатковує нову серію видань "Джерела до історії української революції", яка передбачає документальне відтворення історії УНР, Української Держави та УНР доби Директорії. У подальших планах авторського колективу — підготовка до видання тематичних збірників документів про селянський повстанський рух, українізацію російської армії, неопублікованих радянських документів тощо.

Упорядники опрацювали понад тисячу різних за характером документів і матеріалів, з яких до збірника включили 529. їх оригінали зберігаються у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, державних архівів Полтавської, Чернігівської областей, Державного архіву Російської Федерації та Російського державного військово-історичного архіву. Матеріали тогочасної преси взято з всеукраїнських часописів: "Нова рада", "Народня воля", "Робітничая газета", "Вісті з Української Центральної Ради" та місцевих видань: "Киевская мысль", "Наше життя" (Петроград), "Рідне слово" (Харків), "Вісник Полтавського губернського громадського комітету", "Українське слово" (Одеса), "Черниговская земская газета" тощо. Документальний літопис доповнюють листівки, окремі відбитки, відозви, статті та брошури чільних діячів національно-визвольного руху: М.Грушевського, В.Винниченка, С.Петлюри, Д.Антоновича, С.Єфремова, П.Стебницького, М.Міхновського, В.Кедровського та ін.

Історичну науку в усі часи супроводжує політика. Завдяки зусиллям останньої історія постійно міфологізується. Не оминула ця негативна тенденція й дослідження з історії української революції. Можливо, саме вона спонукала авторський колектив визначити за мету документальне спростування існуючих в історії міфів та "наблизити дослідників до об'єктивного відтворення історії 1917 р." (с.30). Знайомство з матеріалами рецензованого збірника дає можливість стверджувати, що науковці досягли поставленої мети. Широкий пласт різноманітних за характером документів засвідчує складну й подекуди

приховану діалектику національних і державотворчих процесів, зумовлену цілим комплексом чинників — соціальних, етнічних, військових, економічних, геополітичних тощо.

Новий збірник документів є органічним доповненням двотомника "Українська Центральна Рада", демонструючи зворотний зв'язок між керівництвом національного руху в Києві та його розвитком на місцях. Вражає географія поширення українського руху, який виходив далеко за межі етнічних українських земель і охоплював східну українську діаспору від Петрограда і Москви до Далекого Сходу.

Документи й матеріали збірника простежують основні етапи, проблеми та тенденції розвитку українського національно-визвольного руху, масштаб якого спричинився до того, що події в Україні почали сприйматися як українська революція. Мовою документів розповідається про легалізацію існуючих та творення нових українських організацій, які вже від початку березня 1917 р. оголосили про свої наміри й розгорнули масову організаційну діяльність. За зібраними документами та матеріалами можна простежити, як із зростанням національної самосвідомості еволюціонували домагання українства: від перших обережних культурницьких вимог через висунення гасла національно-територіальної автономії України в складі федеративної Росії до переконання в необхідності утворення демократичної республіки. Активно пропагували своє бачення майбутньої можливої форми національно-державного устрою українські політичні партії, тим самим сприяючи політизації та ідейному оформленню національно-визвольного руху.

Документи засвідчують велику роль Всеукраїнського національного конгресу в консолідації українських громадсько-політичних сил. До збірника ввійшло чотири з шести виголошених на конгресі доповідей, у яких обґрунтовувалися різні шляхи федеративної перебудови Росії та забезпечення національно-територіальної автономії України. Мовою документів авторський колектив підводить читачів до визнання важливої ролі конгресу в перетворенні УЦР з громадської на представницьку організацію всього українського народу.

Представлені матеріали містять різнопланову інформацію про широку підтримку українством рішень національного конгресу і діяльності Центральної Ради на губернських українських з'їздах, зокрема Харківському, Київському, Полтавському, Подільському, Чернігівському. Постанови численних губернських та повітових селянських з'їздів, накази селянських сходів, резолюції сільських громад, опубліковані в збірнику, визначають характерну особливість селянського руху, найбільш масової складової українського національно-визвольного руху, а саме — взаємозв'язок національних вимог із соціальними, з яскраво вираженим пріоритетом перших. Обговорення національних проблем на численних з'їздах, що відбувались у губерніях та повітах (робітничих, військових, студентських, залізничників, кооператорів, єпархіальних, земських, з'їздах рад тощо), свідчило, що українське питання не оминав практично жоден масовий форум, який відбувався в тогочасній Україні. Відповідну інформацію належним чином представлено у збірнику.

Великий масив документів, присвячений діяльності українських військових організацій, засвідчує, що український рух являв собою досить важому силу в політичних процесах, які відбувались у російській армії. Резолюції всеукраїнських військових з'їздів, а також з'їздів окремих фронтів та армій, постанови українських військових рад та громад, накази по частинах і з'єднаннях, рапорти командування тощо розповідають про соціальне й політичне спрямування українського руху в армії. Вони відбивають різнопланову діяльність Українського генерального військового комітету, який фактично підготував ґрунт для утворення в майбутньому національної армії, дають уявлення про ставлення Центральної Ради до військових проблем.

Складні взаємини між Тимчасовим урядом і загальноросійською демократією, з одного боку, та Центральною Радою, з іншого, - визначили характерну особливість українського національно-визвольного руху від березня до жовтня 1917 р. Уведені до наукового обігу документи й матеріали засвідчують масову підтримку українством боротьби Центральної Ради за державний статус України, логічним завершенням якої було проголошення III Універсалом 7.11.1917 р. Української Народної Республіки.

Збірник виконано за канонами академічного археографічного видання. Він відкривається ґрунтовною передмовою, має науково-довідковий апарат, що складається з приміток, списку скорочень, іменного та географічного покажчиків. Примітки надають додаткову інформацію про найважливіші події 1917 р., впливові організації, політичні партії, численні з'їзди, що суттєво доповнює опубліковані документи та надає їм завершеного характеру.

З приємністю можна відзначити, що збірник одразу ж почав працювати. Принаймні рецензенту відомі вже дві книжки, серед джерел яких є рецензована праця. Це краєзнавча розвідка Д.Вирського "Кременчук 1917 - 1920 рр.: провінційні лики революції" (Київ, 2003) та книга В.Бойка, Т.Демченко, О.Оніщенко "1917 рік на Чернігівщині: історико-краєзнавчий нарис" (Чернігів, 2003). Ці книжки підказують ідею створення серії книг з мікроісторії української революції, джерельну базу яких частково можна знайти в рецензованому виданні.

Водночас знайомство з книгою викликає окремі запитання й спонукає висловити деякі побажання.

У вступній статті доктор історичних наук, професор В.Ф.Верстюк з жалем констатує відсутність в українській історіографії "оригінальних узагальнюючих монографічних досліджень революції" та "численних ґрунтовних піонерських праць з окремих її проблем" (с. 5). Можна було б сприйняти це твердження як спробу об'єктивного аналізу стану сучасної історіографії проблеми. Але посада автора статті, який є завідувачем відділу історії Української революції Інституту історії України НАН України, дає підставу вважати їх оцінкою досягнень власного колективу. На думку наукової громадськості, у відділі зібрано значний інтелектуальний потенціал відомих фахівців, завдяки зусиллям яких уже маємо низку новаторських досліджень проблеми. Проте цей колектив здатний на більше. Саме він у змозі вирішити нагальне, складне й вагоме наукове завдання — створити узагальнюючу працю з історії української революції.

Зрозуміло, що обмежений обсяг книги не дозволив включити до неї майже половину із загальної кількості опрацьованих упорядниками документів. Зважаючи, що кожен документ, будь-яке свідоцтво найяскравішої та найтрагічнішої сторінки нашої історії становить значний інтерес не тільки для науковців, але й для громадськості, варто було б у подальші видання включати перелік виявлених, але не опублікованих документів з усіма пошуковими даними. Це значно розширить інформаційну насиченість збірників і надасть дослідникам додаткові можливості у вивченні історії української революції.

Підсумовуючи, зазначимо, що рецензоване видання стало помітною подією вітчизняної історіографії. Воно значно розширює можливості дослідників у вивченні історії української революції. Але значення збірника не обмежується суто науковими чинниками. Він свідчить, що авторський колектив продовжує важливу й благородну справу — повертає суспільству втрачене минуле.

А.О.Буравченков
(Київ)